

Ilia Mihály hatvanéves

FRIED ISTVÁN

Az olvasó ember

ILIA MIHÁLY HAT IKSZE

Az emberi műveltség legfőbb értelme nemcsak a művek, melyeket épít, hanem a módszer is, mellyel megvédi a műveltség hatalmas épületét. Néha már azt hiszem, megvédeni valamit nehezebb, mint megépíteni.

(Márai Sándor: Nyúlógát. Új Idők 1942., 541–542.)

A könyv volt kenyerem, vigaszom, megmentőm, végzetem és fegyverem is.

(Márai Sándor: Könyv. Új Idők 1940., II. 81.)

Dolgozatom címe: plágium. Nem én találtam ki ezt a formulát, igaz, nem is olvastam sehol. Szántó Györgynek, aki a két világháború között Aradon élt, akkor megérdemelten nagy sikerű, ma érdemtelenül alig emlegetett írónak körében idézték az Erdélyi Helikon egykori szerkesztőjének, Kovács Lászlónak mondását. Kovács az Apollo (szintén már nem élő) szerkesztőjére, a káprázatosan és bámulatosan jól informált Gál Istvánra alkalmazta. A „virtuális Közép-Európa”-eszme tisztaszívű megszállottja mindent elolvasott, minden a keze ügyébe került, Kolozsvár és Prága, Turócszentmárton és Arad, Pozsony és Kassa minden-újdonságát, eseményét ismerte, barátkozott Tamási Áronnal meg Szabó Lőrincsel, lakott Németh Lászlónál, megfordult Anton Strakánál és Balta Mózesnél, képes volt kéziratot szerezni Thomas Manntól meg Márai Sándortól, Babits Mihálytól és Karel Čapektól, Kodály Zoltántól és Veres Pétertől, apróbb-nagyobb szolgálatokat tett József Attilának, Radnóti Miklósnak, Szerb Antalnak, erdélyieknek meg felvidékieknek. Hogy aztán a történelem fordultán félretegyék, ne engedjék szerkeszteni, publikálni, szervezni, miközben lakása ismét zarándokhelye lett angoloknak és magyaroknak, a magyar kultúra iránt érdeklődő szigetországiaknak és a Nagy-Britanniába utazni szándékozó magyaroknak, valamint az 1930-as évek szellemi mozgalmait kutató fiataloknak, akiket Németh László, Sárkány Oszkár, Szabó Lőrinc, Babits Mihály, Bóka László élete és művei vonzottak.

xxxxxx

Ki állíthatná, hogy sorsok nem ismétlődnek? Hogyha nem is ugyanaz, de legalább is a „hasonló” visszatér? S miként az Apollo az 1930-as esztendőök ordas eszméi ellen szegülőket tömörítette maga köré, magyarokat és nem magyarokat, akik az eszme-barrikádokon találkoztak vagy találkozni akartak, az 1970-es évek elején a *Tiszatáj* volt a „fényugár a sötétség birodalmá”-ban (és most szándékosan játszottam rá egy tisztaszívű, múlt századi orosz szerző egyik tételére), tömörítette maga köré azokat, akik a magyarság-hallgatások, Kelet-Európa-hazugságok, Közép-Európa-tagadások hamisságaival szemben a Kemény bárók jelmondatának szellemében óhajtottak cseleked-

ni-élni-írni: tettem, amit megtehettem, tegyék jobban, akik tehetik... (feci, quod potui, faciant meliora potentes). A mindig egyformán gonosz, bős ideologikum, a voluntarizmus, a hatalmi önkény, a globális koncepció makacs hirdetői természetesen lesték az alkalmat, miként és mely pillanatban foszthatják meg a Tiszatáj főszerkesztőjét főszerkesztői tisztségétől (szolgálatot kellett volna írnom, hiszen az Ilia-Gál-Szederkényi-Osvát-Kovács László típusú szerkesztő szolgál, feladva egyéni ambícióit, becsukva jegyzetekkel teli irattartóit, újabb könyvespolcokat rendelve, újabb levélpapírokra róva a kéziratokat sürgető-köszönő sorokat). Miként zárhatják be egy kritikai kiadás napi robotjába, a jogos sértődöttség karanténjába? Előbb „fehérházi” kihallgatások, fölrendelések, helytelenítések, fegyelmivel fenyegetőzések terrorját próbálgatva, majd végső eszközként az ellehetetlenítés sandaságát igénybe véve. Hogy az Ilia-típusú főszerkesztő, iskolateremtő szegedi „Osvát” ne szólhasson át a vámörökkel, vérebeikkel, elektromos zárral őrzött határokon; ne lehessen egy szegedi szépirodalmi folyóirat nemes példája a gondolatban lassan-lassan mégis megjelenő, egyoldalúan kelet-európai bezártsággal szemben művek közvetítése, szomszédos népek és nyelvrokonok irodalmát ismertető jószándék révén újra körvonalazódó virtuális Kelet-Közép-Európa-, Közép-Európa-ideának. Hogy még véletlenül se találhassanak egymásra azok, akik egymás mellé rendeltettek, miként Dunának és Oltnak hangjai. Mert a Tiszatáj már akkor, az 1970-es esztendőök elején megkerülte a hivatalosságot, többnyire a hivatalos frazeológiát is. És visszatért az 1930-as évek reménykedéséhez, Németh László „tejtestvériség”-utópiájához, Gáldi László Dunatáj-látomásához, Gál István Apolló-munkájához.

Egy lett a két szerkesztő sorsa: az elhallgattatás; ugyanazok a „szélsőségek”, ember-, nép-, nemzet- és emberiség-ellenes erők fojtották beléjük a szót, jóllehet, képviselőik néhány évtized alatt „átönéletrajkodták” magukat. A megértés és a türelem, a kulturális közeledés és az előfeltételektől mentes megismerés gyanús volt (és gyanús ma is) azok szemében, akik leplezetlen hatalomvágyukat olcsó nacionalizmus leplezik (itt és ott); akik semmi mást nem képviseltek-képviselnek, mint saját karrierista önépítésüket; akik sem írni, sem olvasni nem tudtak-tudnak áhítattal és alázattal.

Egyet azonban ne felejtünk: sem Gál István, sem Ilia Mihály története nem valamiféle martirologia példázata. XX. századi értelmiség-történet a kettejüké, régióinkban akár jellegzetesnek is mondhatnók. Nem azért, mintha nagyon sok volna belőlük; az alapképlet a hasonló, s erre az alapképletre épülnek az igen tanulságos, megrendítő és humoros epizódokban gazdag változatok. Talán az egyik legfontosabb és már-már legendássá, legalábbis a költők-írók ihletőjévé (Páskándi Géza, Kormos István, Szócs Géza, Zalán Tibor, Temesi Ferenc, Darvasi László neve jut hirtelen eszembe), tehát: a költők-írók ihletőjévé vált az Ilia Mihályé. Ő az a szegedi lakos, aki szinte valamennyi kontinens magyarjaival levelez, aki Hraballal szegedi látogatásakor ugyanúgy szót tudott érteni, mint a hozzá betévedő, gyermektegy verskéziratait szorongató elsős egyetemistával; aki mindenkinek tudja a születés- és névnapját (nemcsak Magyarországon, hanem az egész Kárpát-medencében); s akihez teljes biztonsággal lehet fordulni könyv- vagy hírlapadatokért, ha valakit a XX. századi magyar irodalomnak akár csak egy részletkérdése érdekel.

Mindez, a kiterjedt levelezés, az egész napos „telefonügyelet”, az Ady téri épület II. emeletének kis szobája, benne az erősen kopott két fotellel és a hihetetlenül, kaotikusan zsúfolt íróasztallal, a roskadozó könyvespolccal, az ajtón (többek között) a már vérbajtól gyötört Baudelaire képével, a szoba falán az egyik irodalomtörténeti szeminárium témáinak és hangulatának rajzával, a szoba gazdájának vendégszerető mosolyá-

val, mindez *valóságos* legenda (s a valóságos itt szó szerint értendő minőségjelző, ez utóbbi szóban kéretik a minőség hangsúlyos-nyomatékos ejtése, nem pusztán nyelvtani fogalomként való elgondolása, a legenda pedig irodalmi műfaj ezúttal, amelynek lényege a szóbeli terjedés, mégis: a szóbeliségben óhatatlanul eltúlzott dimenziók sosem lehetnek a fent jelölt tárgykört tekintve oly eltúlzottak, hogy ne lennének valóságosak); a tengeri kígyó hosszúságú mondat lezárásául annyit: Ilia Mihály legendája realitás, amelyet már eddig is, ezután is megőrzött/meg fog őrizni a szépirodalom, meg őt kontinens magyarjainak levelezése. Ami viszont feltehetőleg kevésbé elterjedt, az az értelmiségi pálya, amelyen Ilia Mihály következetesen haladt, szegedi iskolai éveitől a hatodik ikszig. A pontos időjelölést ezzel a körülírásnak vagy sápadt eufemizmusként ható „megoldás”-nak jelölésével kerülöm el, részben személyes okból – kortársa lévén Ilia Mihálynak, így vele sokszorosan elfogult vagyok, tehát alkalmatlan egy köszöntő írására, de ez a tény nem akadályoz meg a köszöntő végigírásában! –, részben azért, mert (a változatosság kedvéért most zárójel, nem gondolatjel, egymásra toluló gondolatimait próbálom így rendbe szedni, tehát: mindkettlen szorgalmas olvasói vagyunk legmaibb alkotásoknak, tanulói mai módszeres eljárásoknak), tehát, mert érzékeltni szeretném, hogy nincs az időnek jelentősége, legfeljebb a *túlélés* az érdem, nem az, ha valaki hatvan. Nincs jelentősége az időnek, hiszen az mindig történelmi idő, a Hamvas által „történelmi ember”-nek nevezett létező ideje, az egymásutániség kizárólagossága, kissé naiv, egyenes vonalú fejlődéselvű szemlélet, talán optimista kényszerképzet is, amely – és erről Hamvas beszél a *Scientia sacrá*ban – szembefeszül az analógiás gondolkodással. „A történelmi ember gondolkozására, a logikai ellentétekben való gondolkozására könnyen érthető példát a modern karakterológia kínál.” Ez utóbbi ugyan hasznosítható a didaktikában (meg a dialektikus materializmusban?), de keveset árul el a „világ jellegé”-ről; amely „nem ellentétekben, hanem különbségekben van. Az ellentét képlete: a fogalom és az ellenfogalom. A kettő együtt: a dolog maga és tükörképe. A különbség képlete: a világ hasonlóságainak és különbségeinek végtelensége. A minőségek és mennyiségek lépcsőzetes különbsége. Minden hasonló különbözők és minden különbség hasonló, de úgy, hogy soha a hasonlóság teljesen egybe nem esik és soha a különbség teljes ellentété nem válik.” (*Scientia sacra*. Bp. 1988., 134.)

A merő ellentétekben gondolkozás könnyen válhat kizárásos alapon történő gondolkodássá, a szcientista fejlődéselvűség pedig egy véltén magasabb rendű terrorjává a véltén alacsonyabb rendűvel szemben, a később jött gőgijévé a korábban megalkotottal szemben. Annak kijelentésévé, hogy nem adatik meg a harmadik lehetőség (*tertium non datur*), valami vagy A vagy B, s ha B, akkor osztályellenesség, akkor dekadens, akkor az imperialisták láncos kutyája, de legalábbis ütődött, közveszélyes... S hogy divatos, sokat idézett bölcselőre hivatkozzak, *Heidegger* mutatja be a *Rede* és a *Gerede* különbségét, a beszédét és a locsogását (erőteljesebben: hablatyolását), ugyancsak ő hivatkozik a *Verstehen* és a *Neugier* (a megértés és a kíváncsiság) különbségére. S most már Ilia Mihály pályaképéhez közeledünk, kiindulva abból, hogy magatartását az állandóság jellemzi, már az minősítette az 1970-es esztendőök elején, mikor a *Tiszatáj*nak versrovtáért volt felelős (és mintegy szegedi Janusként a Tisza partjára csábította le, „vezette le” a Helikonról a babérkoszorús istennőket, 'duxit laurigeras ex Helicone deas', azaz dúsitotta föl a Tiszatáj versrovtát élvonalbeli költőinkkel; ismét terjedelmes lett a zárójelen belüli mondat, ejnye!), tehát az 1970-es esztendőök aktív szerkesztői gyakorlatától kezdve egészen máig, a legeslegaktívabb közvetítői-olvasói gyakorlatig. A *Rede* és a *Verstehen*, valamint az analógiás gondolkodás: Ilia Mihály szellemi portréját vélem

így megrajzolni, hozzávéve Márai Sándornak a mottóban idézett *Nyúlgtát* című cikkét: az írástudói magatartás ars poeticáját, költői hitvallását. A műveltségőrzés a feladat, előbb az ellentétekre egyszerűsítő, szcientista voluntarizmus és nemzetietlen hatalmi erőszak ellenében, majd a hataloméhes önjelöltek és konjunktúra-demokraták nemzetieskedő kultúrátlanságával szemben, az általános „macdonalds-osodás” egyneműsítő áramának évadán. Idekívánkozik a másik mottó megemlítése: a könyv volt a menedék, a pajzs is, meg az erőt adó vigasz is, ez tette lehetővé a *beszédet és a megértést*.

xxxxxx

Ha végigtekintjük a hatodik ikszet (nagy nehezen) elérték pályáját, közülük azokat, akik (bár viszonylag kevesen vannak) meg tudtak maradni legjobb önmaguk szintjén, mint Ilia Mihály, szinte értetlenül állunk a csoda előtt: a korszak „szóval, tettel, hallgatással” ellenük dolgozott, a József Attilától rémlátomásként kivetített „fortélyos félelem” igazgatta a szíveket és mozdulatokat; a zsarnokságban mindenki szem a láncban. Egészen konkrétan: nem volt lehetséges például az egyetemeken a késhegyig menő viták jóízének, nevelő-eszméletű erejének megismerése; be volt tiltva a kételkedés (amit pedig Marx oly nagyon javallt, hogy kedves mondásaképpen emlegetik: mindenben kételkedni, igaz, kivéve a marxizmust; vö.: Minden állat egyenlő stb.); Sztálin nyelvtudományi munkáiból kellett vizsgáznunk meg a párttörténetek szüntelenül ártírt köteteiből. Az irodalomról csak egyféle vélemény létezett, az irodalom egyébként is csak másodlagos volt, a legjobb esetben felépítmény, tudati jelenség, amelyet határozottan és ellentmondást nem tűrően határoz meg a lét, amely a múltban szörnyű volt, de holnap csodálatos lesz. Ki volt jelölve a magyar irodalom fő vonala, a „haladó hagyomány”, módszerek nem voltak, csak burzsoá áltudomány, amely megtéveszt, hazudik és káros, meg marxista-leninista tudomány, amely minden körülmények között igaz. Ez az ellentétek világa volt, a kijelölhető és megnevezhető Jóé és Rossz, gondolkozásra egyáltalában nem volt szükség, hiszen cenzúrázott szótárak szavatolták fogalmak használhatóságát vagy használhatatlanságát, A csak A lehetett és még csak nem is B, de hogy mi A, azt már előre megjelölték. S ha később jócskán enyhült is a hatalom szorítása, a kiskorúnak tartott szellemi ember nem léphetett ki a maga által (is) okozott kiskorúságból, párthatározatok ítélték el a kozmopolitizmust, a népi írókat, a strukturalizmust, nagy hatalmú bértollnokok csaptak le azokra, akiket dekadensnek, defetistának, nacionalistának tartottak, meg azokra, akik sértették a szomszédos népek érzékenységét. (Vö.: Esterházy Péter: „Egy-két esetben elhagytunk néhány mondatot, melyek sérthetnék a szomszéd népek érzékenységét. MEGJEGYZVE TISZTELETTEL, HOGY MI IS SZOMSZÉD NÉP VAGYUNK.” *A kitömött hattyú*. Bp. 1988., 333.)

Aki 1949 és 1969 között volt egyetemista, jobban tette, ha vizsgáiról kijövet, leszámítva Vörösmarty Mihály és Tolsztoj születési évszámát, teljesen elfelejtette, amit a fejébe erőltetett, az irodalomellenes szemléletet, a tudománytalanságot, a semmitmondást, a sematizmust, a proletár internacionalizmusként leplezett szovjetimádatot, az önállótlanyságot.

Semmi nem kedvezett az irodalmi pályára lépni akaró fiataloknak, akiknek a klasszikusok olvasása, a műveltség épületének őrzése adott vigaszt, akik Babbitól és Kosztolányitól, a titokban megszerzett, tiltott, háború előtti szerzőktől tanultak irodalomlátást, aztán az Erdélyi Helikon, a Kalangya, a Tátra meg a Pásztortűz évfolyamai fölé görnyedve döbbsenek rá arra, mit hallgattak el előlük. Azért akadtak tanárok, akik bevezetőül elmondták a kötelező néhány mondatot, hogy hirtelen-váratlan irodalomról beszéljenek, franciás könnyedséggel, bohémas magatartással, mint Baróti

Dezső Szegeden, aggályos szövegírással, fogalmi tisztaságra törekedve, mint Barta János Debrecenben (ki nem tudta és nem is akarta tagadni mély német filozófia ismeretét, már 1933-ban [!] írt Heideggerről), vagy szinte ijesztő igényességgel és az európai összefüggések megláttatásával, mint Szauder József. Ilia Mihálynak megadott, hogy Mészöly Gedeon és Baróti Dezső óráit látogathassa, hogy Szauder Józsefnek munkatársa lehessen, hogy rácsodálkozhasson az egészen ifjan is bámulatos szorgalmú, kiváló filológiai teljesítményekre képes Grezsa Ferenc kezdő – sokat ígérő – lépéseire. S hogy fogékony volt Ilia Mihály, azt köszönhette a családi örökségnek, Tápénak is, az igazi értékek tiszteletére nevelő otthonnak – meg a szegedi hagyománynak, amelyet oly szépen tanulmányozhatott Juhász Gyula életművében. Talán nagyobb hangsúlyt kellene kapnia annak, hogy Juhász Gyula megverselte szinte az egész világkultúrát. Igaz, erősen ingadozó színvonalú költeményekben, ezekhez csatlakoznak a napi érdekességű, máskor azonban hirtelen felfénylő újságcikkek. Juhász Gyula nemcsak a század eleji magyarországi Nietzsche-kultusz résztvevője, nemcsak Babitscal, Kosztolányival együtt igyekszik magyar verssé hasonítani a francia szimbolizmus néhány alkotását, tehát nemcsak műfordítóként figyel föl a XIX. század végének, a XX. század elejének néhány érdekes-értékes versére, hanem a műveltség őrzésére is nemes példát szolgáltatott, irodalom, festészet, zene egyként költészetének tárgya, feltűnően számos verse tematizál egy-egy jelentékeny magyar vagy világirodalmi életművet, egyéniséget, műalkotást, szegedit és külföldit, de szinte mindig említésre-megőrzésre méltót. A Budapesthez vagy Bécshez képest vidékinek, kisvárosinak, a szónak messze nem a legjobb értelmében vett provinciálisnak tartott Szegeden (ahol azért Babits Mihály is volt tanár, majd egyetemének bölcsészkarja oly kitűnő elmékkal dicsekedhetett, mint Sík Sándor, Zolnai Béla, Klemm Antal) Juhász Gyula a világkultúrát figyelte, idézte, miközben verseiben Dugonics Andrásnak, Móra Ferencnek, Tömörkény Istvánnak (is) igazságot szolgáltatott. Közeli és távoli, szegedi és világirodalmi, múltbeli és jelenkori nem a kronológia által kialakított fejlődési sorban, hanem egymásmellettségében vannak jelen Juhász Gyula lírájában, újságcikkeiben, levelezésében, amelyek Ilia Mihály tudományos gyűjtői, sajtó alá rendezői munkájának is köszönhetően most már csak igazi monográfusokra várnak. Itt jegyzem meg, hogy Ilia Mihály több tanulmányt tett közzé Juhász Gyuláról (például költészetének néhány motívumáról), amely viszont azt tanúsítja, hogy Ilia Mihály képes volt maga mögött hagyni az iskolai tanítást, és a ma ismét művelt tárgy- és motívumtörténet felé tenni lépéseket. Ez ugyan messze nem jelentette az uralkodó szemlélettel szemben a módszertani áttörést, mindössze a szerény különvélemény jelzését: sem a pozitívizmus kedvelt részdiszciplínájának leltározási metodológiáját nem fogadta el, sem a Juhászból mindenképpen harcias forradalmárt faragni akarók nézetét nem osztotta. Ehelyett Juhász meghatározott típusú verseinek egyik komponensét emelte ki előbb a szövegkörnyezetből, hogy egy más típusú kontextusba helyezve lemérje strukturáló erejüket, s aztán részszintézisként véleményt mondjon ennek a komponensnek jelentőségéről Juhász egy megadott költői korszakában. Az ilyen és ehhez hasonló (nem túlságosan nagyszámú, de a Juhász-kutatásban megkerülhetetlen) dolgozatok a műértő és versértő Ilia Mihályt állítják az előtérbe, aki előbb kritikusként, majd rovatvezetőként, helyettes főszerkesztőként, főszerkesztőként, utóbb tanárként, különféle pályázati bizottságok tagjaként, elnökeként, jelenleg a Faludy György Alapítvány kuratóriuma elnökeként (itt is munkatársam Ilia Mihály) kamatoztatja irodalomérzékét, tapintatos, lényegyet kiemelni képes ítélőkészségét, az értékek megbecsülését mindig szem előtt tartó bírálói gyakorlatát.

Viszonylag hamar ébredt Ilia Mihály (és vele együtt jó néhányan azok közül, akik hivatalos intések, megróvások, feljelentések ellenére, együtt Ilia Mihállal, vagy őt követve rádöbbenek) arra, hogy létezett és létezik magyar irodalom Magyarország határain kívül, esztétikai szempontból (is) öncsonkítás nem foglalkozni vele, elméletileg is indokolhatatlan az, ha a magyar irodalom fogalmát önkényesen leszűkítik (jóllehet, Mikes Kelemen Törökországban alkotott, attól még része a magyar nemzeti irodalomnak!). S egyáltalában: sem a nemzeti irodalom történetében, sem az összehasonlító irodalomtudományban nem abszolutizálódhat a földrajzi vagy állami-(napi) politikai szempont; az országhatárok politikai és nem nyelv-, főleg nem kulturális határok. Az a nézet, amely pusztán vagy elsősorban „híd”-szerepre kárhoztatta a nemzetiségi-kisebbségi irodalmakat, vagy az a másik, amely a sajátosság elismerése mellett teljes önelvűséget tulajdonított nekik, legalábbis vitát, megbeszélést igényel(t volna). Ezen a téren a legújabb Cs. Gyimesi Éva tette a legtöbbet, minthogy megközelítése elméleti jellegű, nemzeti irodalmi s mentalitás- és motívumtörténeti szempontú, nem riadván vissza attól, hogy talán még a nemzeti(ségi) legendáriumban előkelő helyet elfoglaló toposzok és szimbólumok kritikai átvilágítását is elvégezze. Arról van ugyanis szó, hogy a korlátozott emberi és kollektív jogok meghatározta körülmények közepette is (vagy éppen akkor: nagyon is) szükség van a józan önszemléltre, a kritikus (ön)-vizsgálatra, az irodalomban pedig a valóban esztétikai mérce érvényesítésére. Aligha kétséges, hogy az a tétel, miszerint a nemzetiségi-nemzeti kisebbségi létben erkölcsi többlet rejtezhet, eredményezhet minőséget, a sajátosság pedig méltóságot, elvont (bár nem teljesen jogosulatlan) igényt tartalmaz, a nemzetiségi-nemzeti kisebbségi élet résztvevőivel szemben olykor embertelen követelményeket támaszt, és a leginkább egy bizonyos típusú irodalomszemléletet és irodalmat fogad el. Cs. Gyimesi Éva, aki könyvet írt Szilágyi Domokosról, érzékelte, milyen dilemmák előtt áll a nemzetiségi-nemzeti kisebbségi költő; miféle (ön)cenzúra gátolja, hogy az avantgárd vagy a kísérleti költészet felé haladhasson. Más részről viszont csupán egy bizonyos (költészeti) hagyomány olvasói-kritikusi legitimálása öncsonkításszámba mehet, az intézményesedett – kanonizálódott – hagyományok nemcsak őrizhetnek, alkalmasint gátolhatnak is. Nyíri Kristóf tételét idézem: „...a hagyományok legitimitását aligha biztosíthatja más, mint a *hagyományok szabad versenye*. A hagyományok szabad versenye spontán életformák szabad versenyében valósul meg – az irántuk érzett áhítat és alázat forrása pedig ama áhítat és alázat, melyet tagjaiban a számukra *per se* átláthatatlan spontán rend sikere ébreszt.” (*Keresztút. Filozófiai esszéek*. Bp., 1989. 14.) S bár Nyíri elsősorban a Monarchia művelődéstörténetéből veszi bizonyító anyagát, megállapításai a szintén együttélésre kényszerített népek, kultúrák Erdélyének, erdélyi művelődéstörténetének elemzőjével, Cs. Gyimesi Évával sok tekintetben összecsengenek.

Ismét csak látszólag kerültem messze Ilia Mihály pályájától, valójában sosem távolodtam el onnan. Ha az előbb Cs. Gyimesi Éva Szilágyi Domokosról írt könyvét említettem, tüstént arra gondoltam, hogy Ilia Mihály már 1970-ben elkönyvelte az erdélyi magyar irodalom pályafordulatát, Szilágyi Domokossal együtt Lászlóffy Aladár és Márki Zoltán költői törekvéseit ekképpen nyugtázta:

„Nem *szép* lírát kívánnak művelni, mint mives őseik éppen Erdélyben, nem rejtekezni akarnak, mint a Nyugat iskoláján nevelődött két háború közti elődek közül többen, hanem a dolgok pőrségéről beszélnek a legszabadabb asszociációkkal, a már-már kodifikált verstémák helyett önmaguk legbensőbb műhelygondját, az emberélet

napi gondját, tehát egy bizonyos költői kánon szerint nem költői verstémákat visznek költészetükbe vibráló nyugtalansággal, a gondolatiságnak és érzelmiségnek egyensúlyára törekedve.” (*Tiszatáj*, 1970. 1. 89.)

Ilia Mihály látszólag nem szól hozzá az „örök” vitához, a közérthetőség, a hagyományosabb értelemben vett versszerűség olykor túl sok indulattal vívott csatájához, mindössze pontosan rögzíti a „kódifikált verstémák” helyett másfelé térő poéták igyekezetét, anélkül, hogy ítélőbíróul emelkedne a „szép” és az ettől eltérő módon „szép” líra perpatvarában, pusztán leír, tudomásul vesz, ismertet. Ám aligha téveszthetjük szem elől, hogy 1970-ben ez is állásfoglalás, méghozzá az újszerűség mellett; a más-milyen erdélyi líra hangsúlyos jelentkezéséről ad számot, a *Búcsú a trópusoktól* fontosságára ekképpen híván föl a figyelmet. Az akkor még szerkesztői szoba zajában Ilia Mihály éppen úgy meghallotta az értékes megszólalást, mint a mai tanári szoba nyüzsgésében, azt sugallván, hogy a hagyományörzés is érték, meg az újszerűnek ható versek alkotása is érték; a másság is folytatás, a tagadás is viszonyulást feltételez, s a másság meg a tagadás lehet a megújulás jele. Idézetünkben feltűnhetett, milyen figyelmesen olvasott (olvás) Ilia Mihály, Szilágyi Domokos kötetének jellemzését napjaink kutatása visszaigazolta.

A szinte taláalomra kiválasztott Ilia-kritika nem az egyetlen, látszólag „napi kritikái”, valójában máig érvényes írása a szerzőnek. Kritikusi hitvallását egy 1966-os vitaglosszájában olvashatjuk: „az olyan kritikusi magatartással szemben protestálok, amely megelepszik a kinyilatkoztatással – a műelemzés nehezebb, értőbb, de eredményesebb munkája helyett”. (*Kritika – hitel nélkül. Tiszatáj*, 1966. 12. 1056.) Ennek szellemében működött Ilia Mihály az 1960-as esztendőök elején, amikor pedig még ugyancsak emlékezett arra a fajta irodalomszemléletre, amely a realizmust nem a stílusirányok közül egynek, hanem örök érték kategóriának tekintette. Ezért szállt vitába (*Egy tanulmány margójára. Tiszatáj*, 1962. 9. 11.) Bori Imre tanulmányával, amely a magyar próza esendőségét az anekdotizmusnak tulajdonította; Ilia Mihály vitatta azt is, hogy a magyar próza kárára történt, hogy nem asszimilálta magához Proust és Kafka epikai vívmányait. Ám ugyanő a Híd egyik 1963-as számának ismertetésében (*Tiszatáj*, 1963. 9. 10.) már ezt írja Bori Imre Németh László-értekezéséről: „elemző mélységében egyetlen Németh Lászlóról szóló tanulmány sem versenyezhet vele”, hogy aztán Bori Imre Radnóti-könyvét igen alapos elemző-elismerő bírálatban részesítse (*Tiszatáj*, 1966. 6. 494–496.), immár jogosultnak tartva a „műközpontú irodalomtörténeti vizsgálódás”-t; nem is szólva arról, hogy Méliusz József *Város a ködben* című regényét bemutatva, egyáltalában nem megróvólag emlegeti a kortársak által kárhozott Proust-„hatást”. (*Tiszatáj*, 1969. 10. 962–963.) Ennek a „hatásnak” jelentőségét az írói öntudatosodásban látja, s egyébként is, Méliusznál ez a „hatás” időleges jelenség. A korai Ilia-kritikákban felfedezhető ugyan a kor szóhasználat; érződik, hogy a jó érzékű és jótollú kritikus küszködik a ráerőltetett szempontokkal. De érződik az is, hogy ahol teheti: keresi a szabadabb megszólalás lehetőségét, a kritika ürügyén egy más világlátás artikulálásának módjait. Váci Mihály *A zsebe madár* című kötetének bírálatában (*Tiszatáj*, 1965. 2. 130.) olvasom: „Aggodalomról tudósít a Bartók-esszé: egy értékes örökség elsüllyedésének veszélyéről és a helyébe nyomuló fölszíneességről”, hogy aztán a „népiség” védelmébe csapjon át az írás. Fehér Ferenc *Esővárókeja* ürügyén (*Tiszatáj*, 1965. 6. 493–494.) szemrehányást tesz a magyar kritikának, hogy sokáig nem vett s ez ismertetéssel egy időben sem eléggé vesz tudomást az érdekes jelenségeket, irodalmat termő jugoszláviai magyar irodalomról. Nyilván elkerülte az éber figyelők, a „gondolatrendőrség” tekintetét Ilia

Mihály fontos írása Ratkó József *Félelem nélkül* című könyvéről. (*Tisztatáj*, 1966. 7. 588–589.) Itt már nemcsak az ígéretesen indult szerzőről esik szó, a problémafölvetés általánosabb érvényű magyar helyzetképet ad:

„Ez a *helyét nem találó* ember érzése, mely bizonyos vonatkozásokban nemzedéki probléma, de nem nemzedéki találmány, hanem olyan társadalmi helyzetnek és kornak eredménye, melyben az ellentmondások sokkal erősebbek annál, mint ami a felszínes ítéletekből kiderül.”

Valóságos tojástáncot kell(ett) járnia Ilia Mihálynak Konrád György *A látogatóját* ismertetve. Az egyetemen és a kritikákban szüntelenül előkerülő realizmus-ideál talán ekkor még nem állt nagyon messze attól az Ilia Mihálytól, akinek családja, származása, sorsa azokét példázta, akikről a magyar irodalom realista vonulatának szerzői oly megragadó erővel szóltak. Csakhogy Ilia Mihály, a kritikus (olykor talán még erendendő vonzalmaival szemben is) olyan értékekkel szemben is nyitott, megértő tudott maradni, amelyek más irodalom- és műfelfogásból sugároztak felé. Konrád A látogatója szemiképpen nem illett be az 1960-as évek kanonizált irodalomfelfogásába, az egyértelmű elismerésre így nem volt mód, viszont Ilia Mihály tudta: számottevő alkotást tart a kezében, ha ez nem is az a fajta irodalom, amit akkor igazán szeretett. A merev elutasítás és a kritikátlan elfogadás följebb idézett kritikusi önvallomás szerint mindig távol állt Ilia Mihálytól. Konrádról szóló recenziójának túlnyomó része tárgyilagos hangú bemutatás, kisebb része értékelés, bírálat és elismerés egyszerre:

„Az írói szándékban, a megírás formájában kételkedve, mégis a könyv megrázó dokumentalitása, a vállalkozás írói érdekessége marad meg bennem a mű érdemeként, és ezt olyan jelentősnek érzem, mint az ellenvethető érveket.”

A magamfajta kortárs tanúságot tehet arról, hogy ekkortájt legfeljebb eddig lehetett elmenni, tovább nem; és Ilia Mihály nem csekély érdeme, hogy elment eddig (nem voltak olyan sokan, akik az ilyenfajta kiállást, A látogatót jelentős műként aposztrofálva, megkockáztatták).

Vargha Kálmán Juhász Gyula-kismonográfiájának értő-becsülő bemutatása során Ilia Mihály sort kerít arra, hogy Juhásznak kárhoytatott „turáni” verseit is elhelyezze az életműben, a korban. Olyan érzékeny ponthoz nyúlt ezúttal a kritikus, amely könnyen kihívhatta volna a hivatalosságok haragját. Még a kritikai kiadásból is kimaradtak Juhász ún. „irredenta” versei, a cenzorok Kosztolányit, Krúdyt, Móriczot, Babitsot, Mórát (azt, aki éppen kezük ügyébe akadt) csak megcsonkítva engedték kiadni. Ilia Mihály állásfoglalása a maga csöndes módján tettnek minősíthető (*Tisztatáj*, 1968. 12. 1150–1152.):

Juhász „turáni” verseiről van szó. „Bizonyos, hogy sok rokonságot mutatnak a korszak nacionalista költészetével, de inspirációjuk nem azonos. (Vargha sem állítja ezt.) A forradalom bukása és a Trianon utáni kor magyar írójának szembenézése ez a történelmi múlttal, s bizonyos feleletkeresés van bennük. (Hiszen Móricz Erdélyében is ez munkál.)”

Ismét tanúsíthatom, hogy alig akadtak néhányan, akik ilyet akkoriban le mertek írni. Azt nem tudom, mennyire tudatos vagy véletlen a „forradalom” egyes száma, így a Tanácsköztársaság akkoriban kötelező említésének elmulasztása. Hogy ma trianoni tragédiát írnanék, s valószínűleg a nacionalista helyett más fogalommal élnénk, nem kisebbíti Ilia Mihály érdemeit.

Kritikusi portréját még egy vonással egészíteném ki. Az erdélyi, a felvidéki, a vajdasági, a kárpátaljai magyar irodalom iránt érzett és kinyilvánított elkötelezettsége már

az 1960-as években közismert volt. Ez az elkötelezettség egy fokozatosan korszerűbbé és hajlékonyabbá váló nemzeti irodalom-felfogásból fakadt, nevezetesen abból, hogy a nyelvi-kulturális hagyományt (örökséget) egymástól eltérő körülmények között élők azonos vagy hasonló befogadói elvárásai értelmezik hasonlóvá, ennek következtében az azonos nyelven írott alkotások összessége komparatistikai szempontból is egységként fogható föl, miközben az egyes szerzők más irodalmakhoz való viszonya különböző lehet (a nyelvi kompetenciát, az eltérő jellegű állami-kulturális kapcsolódást illetően). Ilia Mihály ezzel a felismeréssel elébe ment a szintén az 1960-as években tetszalottságából feltámadni igyekvő magyar és kelet-közép-európai összehasonlító irodalomkutatásnak. S tevékenységét legalábbis két irányban fejlesztette tovább, majd 1963-tól kezdve, mikor a Tiszatáj szerkesztésében már hivatalosan is részt vett, intézményes formában is érvényesíthette. A *Korunk az együttéléstről* című írásában (*Tiszatáj*, 1968. 870.) állapította meg:

„Délkelet-Európa népeinek szinte létformája [...] a kölcsönhatásban élés, mely figyelmezteti a szellem embereit: egy-egy hajánál fogva előhúzott párizsi párhuzam helyett e létforma lényegére és tartalmára figyeljenek.”

A szóhasználat pontosságát is értékelnünk kell: a kölcsönhatást, azaz a genetikus érintkezésen túlnövő, szövegszerűségében kitapintható (például a kölcsönös fordítás-irodalomban artikulálódó) regionális (zónális) viszonyrendszert célozza meg Ilia Mihály, és ezt majd szerkesztőként (az 1971. 7. szám belső címlapján olvashatjuk először, hogy Ilia Mihály főszerkesztő-helyettes, 1972. március 31-én veszi át kritikusi munkásságáért a József Attila-díjat, április elsején főszerkesztőként a *Tiszatáj*at – vö.: 1972. 5. 95.) a gyakorlatban érvényesíti: az 1971. 9. száma Most-Punte-Híd rovatában a kortárs szerb irodalomból olvashatunk szemelvényeket vajdasági magyar költők tolmácsolásában, az 1972. 9. száma román irodalmi válogatást közöl erdélyi írástudók közvetítésével, és ehhez kapcsolódva a kritikák között vajdasági, román, romániai magyar művekről, személyiségekről olvashatunk beszámolókat. A szerkesztés jelzi azt az összetett kapcsolatrendszert, amely a délkelet-európai, kelet-közép-európai, közép-európai irodalmakat/kultúrákat jellemzi, azt a nyelvi/kulturális, tipológiai hasonlóságokon alapuló irodalmi környezetet, amelyet elemzői az együtt tárgyalandó, egymáshoz való viszonyulásuk felderítése révén lényegi tulajdonságaikban föltáruló irodalmakat összeszövődéseikben éppen úgy képesek megragadni, mint egyediségükben.

Még ennél is lényegesebbnek tetszik, hogy a szomszédos országokban élő magyar irodalmak „irodalmiság”-ának kutatására, bemutatására ösztönzött Ilia Mihály szerkesztőként, és ezt tette kritikusként. Még hozzá nem hazafiasnak vélt kampányfeladat keretében, hanem az egyes írói pályák és művek hozzájárulásán töprengett, amellyel a magyar irodalmat gazdagították, színesítették. A mérce: esztétikai, nem pedig etikai, vagy amiképpen Kányádi Sándor egyik kötetéről hírt adva, Ilia Mihály szinte feladatként kijelölte (*Tiszatáj*, 1968. 7. 675–676.):

„Némi szégyenkezéssel szólunk a majd két éve megjelent *Kikapcsolódás* című kötetéről, a méltatás megkésése – bár itthon általános jelenség a külföldi magyar irodalom fogadtatását illetően – mégsem természetes. Nem az, mert Kányádi Sándor *gazdag költő*, akinek verseiről nem illik sem az udvariaskodás hangján írni, sem pedig sajátos helyzetéből adódó, számunkra különösként ható jellegéről beszélni.”

Ilia Mihály nyilván már akkor egyetértett Wittgensteinnel, aki természetesen más összefüggésekről nyilatkozván, figyelmeztetett arra: „minden dolog lényegéhez tartozik, hogy körülmények alkotórésze lehet”; valamint: „Az egyes dolgok, úgyszólván,

a lehetséges körülmények terében léteznek. Elgondolhatom, hogy e tér üres, de nem gondolhatom el a dolgokat e tér nélkül.” (*Logikai-filozófiai traktátus*. Ford.: Márkus György. Bp., 1989. 2.011, 2.0131.) Az erdélyi magyar irodalom minősítésére, értékelésére vonatkoztatva ez azt jelenti (jelentheti), hogy az irodalmi térben való elgondolás működteti a kritikus munkáját, s ez hagyomány és (európai távlatú) korszerűség egymást kölcsönösen feltételező egységét látszik igazolni. Esetünkben az *irodalmi tér* nem pusztán a mindennapok léteitényeinek sérelmi szempontú és egy régebbi típusú kifejezésesztétika által meghatározott világa szerint szerveződik, hanem az „egyes dolgok” (írói személyiségek, művek, a sajátosság státuszát illető gondolatiság) mindenekelőtt az irodalmi térben szerveződő, sokirányú összefüggések által kapják meg „méltóságukat”. Mindazonáltal a hagyományosabb irodalomfelfogás elvárásai szerint magasra értékelhető alkotások is részei ennek az irodalmi térnek, még hozzá becslést érdemlő, számon tartandó „dolgok”, amelyek azonban bizonyos értelemben más körülmények közé akarnak illeszkedni. Cs. Gyimesi Éva éppen Tompa László költészetéről szólva ír a kritikus-irodalomtörténeti dilemmáról, az értékelés problematikus voltáról és egyben irodalom és helyzetudat, irodalomtörténeti kánon és újító lelkesültség lehetséges konfliktusairól. Tompa László költészete „esztétikai értékeit tekintve – nem tartozik az igazi csúcok közé. De mint napló, helyzetjelentés, kiútkeresés: hiteles emberi válasz egy sajátos sors kihívásaira, és így számunkra a két világháború közötti erdélyi magyar irodalom legjellegzetesebb magatartásmódeljét nyújtja.” (*Honvágy a hazában*. Bp. 1993. 62.)

Ilia Mihály átérezte a dilemmát: feladatának az erdélyi, a vajdasági stb. irodalmak ismertetését tekintette, vállalta a közvetítő szerepet. Ugyanakkor az 1960-as évektől fokozatosan tisztuló és mindinkább az „irodalmisság” minéműségére kérdező nézeteiben az ismertetés kötelezettségén túl nem az irányzati besorolás, hanem az „esztétikum” kap döntő szerepet, mint „a maga valójában az emberi szabadság egyik megnyilatkozása” (e szép szavak is Cs. Gyimesi Évától valók, i. m. 70.). Ez a fajta szemlélet tette lehetővé, hogy Ilia Mihály felismerje a „tizenéves” Markó Béla tehetségét (*Kapuállító. Tiszatáj*, 1970. 867–868.), hogy Bálint Tibor *Zokogó majom* c. művéről máig érvényes sorokat vessen a papírra: „Elbeszélő modorának jellemzője, hogy tényeket sorakoztat egymás mellé nyugodt epikussággal, de ezzel szinte polemizál az elbeszélte életanyag felháborító embertelenségé.” (*Tiszatáj*, 1970. 482.) A már említett Kányádi-ismertetésben Ilia Mihály nem megróvólag, hanem nyugodt hangon mondja el, miszerint a *Kikapcsolódás* poétája a XX. századi példaképkeresés helyett a Petőfi–Arany-örökséghez ragaszkodik, bár kötete tanúbizonyosság amellett, hogy a téma- és hangváltás mikéntje foglalkoztatja, elindult a dalszerűségből a balladaszerűség felé, sőt, „van érzéke a groteszkre is”. S ezzel Ilia Mihály sugallja, hogy az átlátható, programszerűen egyszerű versmodelltől Kányádi útban van egy összetettebb, gondolati (megszenvetettebb?) versalkotás felé. Ezt jelzi érdeklődése a groteszk iránt, „bár néha megakad egy szójáték-nál vagy ötletnél”. A fenntartásait sem elhallgató, ugyanakkor mindig visszafogott, bölcs recenziói magatartás végül is a kritikus önmagát a *megértésre* és a *beszédre* nevelő Ilia Mihályé, az értékközpontú folyóirat szerkesztőjéé.

XXXXXX

Ezen a helyen adatszerűen kell szólni Ilia Mihály szerkesztői módszeréről, amely a *Tiszatáj* legjobb hagyományai, élő öröksége közé tartozik. Már sikerült szót ejtenem a körültekintőbb nemzeti irodalom-fogalom dokumentálásáról, arról, hogy szomszédos irodalmak és szomszédos országokban alakuló magyar irodalmak nem antagonizmusként, hanem egy *irodalomközi együttes* egyenlő értéket, megismerendő és befogadást

igénylő tagjaként érdemesek a közlésre, a népszerűsítésre. Együtt alkotják a körülményeket, amelyek rájuk, mint dolgokra visszahatnak. Az 1973. januári számot Petőfi-nek szentelte a Tiszatáj olyképpen, hogy Lászlóffy Aladár, Bori Imre, Sulyok Vince, Kozma Dezső, Váradai Sternberg János cikkeit is adja, példázva a „nyugati” és a „keleti” magyar irodalom azonos örökségét, kulturális együvé tartozását. Rendszeressé válik a *Kelet-európai néző* rovat; a tematikus számok közül kiemelkedik a „néprajzi” összeállítás (1973. augusztus), a Veres Péterről szóló tanulmányok sora (1974. május), a Népművészet és közművelődés (1974. szeptember), „Köszöntjük a 80 éves Déry Tibort” (1974. október), „Köszöntjük a 90 éves Kós Károlyt” (1973. december), Kétszáz éve született Bolyai Farkas (1975. február) – talán ennyi elég annak bizonyására, hogy a Tiszatájból szükkörűen és belterjesen helyi-irodalmi organumból az országhatárokon túltelítő, valóban kulturális lap lett (köszönhetően annak, hogy a profil újraalakítása korábban megkezdődött, csendesen és láthatatlanul Ilia Mihálynak a szerkesztőségbe való belépése pillanatában, de a kiteljesedés főszerkesztői működése során következett be). Az irodalomcentrikusság oldása nemcsak a nemzeti irodalom fogalmának tágításával, hanem az egyetemesebb kultúraszemlélet térhódításával párhuzamosan történt, mint ahogy Ilia Mihálynak sikerült olyan, valódi értékekkel dúsítani a Tiszatájat, amelyek következtében jeles eredmények is szívesen kapcsolódtak be a lap munkájába. Itt legyen elég arra figyelmeztetni, hogy feltűnően megszorodtak Illyés Gyula, Németh László és Pilinszky János „közleményei”; hogy az 1974. februári szám fiatal költők antológiáját adta (kiemelkedő, hogy Baka István *Magdolnazápora*, a később kötetcímként feltűnő költemény itt látott napvilágot); hogy a ma negyven és ötven közötti történészgeneráció csoportosan itt adhatta hírt érdeklődéséről (Miskolczy Ambrus, Heiszler Vilmos később is szívesen látott szerzője a Tiszatájnak); hogy már 1973-ban (!) találkozhatunk Kulcsár Szabó Ernő kivételes elméleti képzettséget eláruló írásaival... A leltárt természetesen bővebben ki lehetne egészíteni, de talán ennyi elegendő annak belátására, hogy a minden hozzá írott levélre válaszoló főszerkesztő műhelymunkája sikeres lapban gyümölcsözött. Mind a Kelet-európai néző fiatal szerzői, mind pedig az erdélyi-felvidéki-vajdasági alkotók tágabb és nyíltabb Kelet-Európát megcélzó alkotásai nemcsak a kulturális közeledés „korparancsát” hirdették, hanem a „közép-európaiság”-nak utópisztikus gondolatát is, nem antipolitikát, hanem a szellemi határok igazi spiritualizálásának eszméjét, nem protokolláris közeledést, hanem egy irodalomközi együttes artikulálódásának lehetőségét, amelyben a kölcsönösen elfogadható értékek manifesztálódhatnak, járulhatnak hozzá a közös, kelet-európai, kelet-közép-európai, közép-európai irodalmi-kulturális környezet megteremtődéséhez. Emellett nem az egymással gyűlölködve farkasszemet néző állirodalmi táborok jelentkeztek a Tiszatáj hasábjain, a főszerkesztő nem a hajdani, mára sajnálatosan újraéledt ellenségeskedéseknek, gyanúsítgatásoknak adott helyet, hanem a nem csupán nyelvében közös érdekű, a hamis társadalmi kiegyezéstől egyként szenvedő magyar szellemiség mentése, őrzése és továbbépítése ma sem időszerűtlen gondolatának, függetlenül attól, hogy az egyes írástudók irodalomeszményében mely vonások dominálnak. Illyés és Pilinszky kétféle esztétikai-költészeti lehetőségként azonos módon értékképző tényező, nem pedig egymást kizáró költői beszédmód. A Tiszatáj Ilia Mihály szerkesztette számai (is, azok szinte úttörő módon és elsősorban) szembefeszültek a magyar irodalomtörténetnek időnként jobb hagyományaiiban is érzékelhető beidegződöttségeivel, a túlideologizáltsággal, a történelmi traumák okozta – ismét Cs. Gyimesi Évát idézem – „értékorientációs torzulásai”-val, amelyeket „egy mesterségesen létrehozott, erőszakos történelmi

döntés hívott létre, s szorította be az ideológiai szerepbe". (I. m. 302.) A Tiszatáj Ilia Mihály kialakította szerkesztési elvei nem részesítettek előnyben egyetlen hazai vagy határokon túli irányzatot sem, a lap közölte mindazt, amit közölni lehetett (sőt, azon túl is): közlési szempontként az értéket és a tájékoztatást tartva szem előtt.

Ezért egyszerre érthetetlen és érthető a *Tiszatáj* 1975. februári száma 96. lapján megjelentetett apró közlemény:

„Ilia Mihályt, lapunk főszerkesztőjét saját kérésére fölmentették, áldozatos munkájának elismerésével.”

A hazug általános alany nyilván a fölmentést végző hatóság, a kegyes maszkokba rejtőző, arctalan hivatalosság szégyenteljes ködösítése, valójában Ilia Mihály lelkiismereti konfliktusának megoldása. A hatóság morális veresége, hogy a Tiszatáj megbízott főszerkesztője, majd kinevezett újabb főszerkesztője Ilia Mihály szellemében folytatta a munkát mindaddig, míg egy magasabb helyen eldöntött hatósági ostobaság ki nem csavarta kezükből a szerkesztést. Hogy aztán idők fordultával visszatérhessen a helyileg változó szerkesztőségi szobákba az igazi Tiszatáj szelleme.

xxxxxx

Szeged-történet, folyóirat-történet, egyetemtörténet, művelődéstörténet: keresem a rubrikát, amelybe Ilia Mihály műveit (amelyek nemcsak kinyomtatott alkotásokból tevődnek össze) begyömöszölhetném. Mindegyik rubrikából, a legnagyobbból is azonban kimarad valami, amit pedig Goethe a legfontosabbnak tartott. A *személyiség*. Goethe szerint: az ember legfőbb kincse. De a legnehezebben leírható is, hiszen mindenféle írásbeliség veszít a személyes érintkezés elevenségéhez, az emlékekhez, a találkozásokhoz képest; a szóbeliség varázsa még a „legihletettebb” (és ezért gyanúsán önmotogató) írásokat sem tudja áthatni. Nem képes például érzékeltetni Ilia Mihálynak azt a tulajdonságát, milyen figyelmesen tud olvasni; mennyire gondolkodik együtt avval, akivel beszélget, akinek ír, akire hallgat. Ugyancsak megfagy az írásban annak érzékeltetése, amiképpen Ilia Mihály segít a hozzáfordulókon; a közvetítés művészete, ahogyan egyérdekűeket, egy táborba valókat összehoz; a pedagógiai tapintat, amiképpen szakdolgozókat eligazít; a szerénység, amellyel jó ügyet szolgál...

Hat x bölcsessége, tapasztalata, öröme és keserve zsúfolódik össze Ilia Mihály dolgozószobáiban, otthon és az egyetemen. Talán nem a legrosszabb kívánság, ha még több olvasnivalót ajánlunk neki, hogy öröme teljék az olvasásban, nagyon sokáig. Mert akkor tudunk igazán jól és érdemesen írni, ha olyan olvasóra számíthatunk, mint Ilia Mihály. Mert vagyunk néhányan, akik mielőtt leírunk akár egy sort is, és miközben írunk, majd amikor átolvassuk, és korrektúra közben arra gondolunk: mit fog ehhez szólni Ő; fog-e a maga kedves módján levelet írni, méltatva gyarló mondatainkat, vagy hallgatni fog-e (jól tudjuk, ez mit jelent)...

További tanácsaira, hallgatására, tetszésnyilvánítására, kiigazító megjegyzéseire számítva, köszöntse ez írás ILIA MIHÁLYt (csupa nagybetűvel, nem úgy, mint Nemeseket, hanem úgy, mint kit Mesterének, barátjának, együttgondolkodó társának tud minden tisztességes magyar írástudó). Isten adjon NEKI jó egészséget, olvasmányaihoz türelmet. Hiszen már bármit írunk, abban Ő is benne van, az nélküle nem születet meg. Az ő életműve nemcsak írásainak összessége, hanem tanácsaié, olvasmányaié is.